

KLASİK TÜRK ŞİİRİNDE BİR HABERLEŞME VASITASI OLARAK ATEŞ

Derya MANTU

Her edebiyat çağının aynasıdır. Sanatçı, farkında olsun ya da olmasın içinde bulunduğu hayatın ve çevrenin etkisinde kalır. Hayal gücünü sosyal hayattan edindiği izlenimler üzerinde şekillendirir.¹ Klasik Türk şiiri şairleri, her ne kadar yıllarca toplumdan kopuk olmakla suçlanmış olsalar da sosyal hayata dair pek çok unsur şiirlerinin temelinde yer almıştır. Şairler, bu unsurları şiirlerinde doğrudan, günlük hayatta karşımıza çıktığı şekliyle değil, klasik Türk şiirinin hayal dünyası içerisinde eriterek kullanmışlardır.

Osmanlı kültür ve medeniyetinin en önemli ürünlerinden biri olan klasik Türk şiirinin var olduğu altı yüz yıllık süreç boyunca şairler, sosyal hayata dair izlenimlerini şiirlerine taşımışlardır. Bu izlenimler neticesinde şiirlerde karşımıza çıkan toplumsal kavramlardan biri de geçmişten bugüne kendi bünyesinde önemli aşamalar kaydetmiş olan haberleşmedir. Haberleşmeye teknoloji müdahil olmadan önce, insanların birtakım semboller aracılığıyla haberleştiği bilinmektedir. Bu sembollerden en yaygını gece ateş yakarak, gündüz ise dumanla farklı şekiller çıkararak haberleşmektir.

¹ (Çevrimiçi) M. Nejat Sefercioğlu, *Dîvan Şiirinin Gerçek Hayatla Bağlantısı*, s. 1, (Çevrimiçi) http://turkoloji.cu.edu.tr/ESKI%20TURK%20%20EDEDIYATI/nejat_sefercioglu_divan_siiri_gercek_hayat.pdf 06.04.2013.

Ateş; sözlüklerde od, hararet, kızgınlık olarak tanımlanan Farsça bir kelimedir.² Ateş ve ateşten ortaya çıkan dumanla haberleşme, teknolojinin gelişip yaygınlaşmadığı çağlarda insanların en sık kullandıkları haberleşme yöntemlerinden biridir. Bu durum, toplumların mitolojilerine de yansımıştır. Fars mitolojisinde ateş, insan ve tanrılar arasında mesaj götürüp getiren ulak görevinde kullanılmış, bu yönüyle İran’da tanrılık göstergesi; ateşin alevi de tanrının ışığı ve gücü olarak kabul edilmiştir.³ Türklerde ise önemli haberleri ve kurbanları göğe ileten bir “ulu ateş” inancı görülmektedir.⁴

Ateş, yakın zamanlara kadar ülkelerin ve şehirlerin güvenliğinin sağlanmasında da etkin olarak kullanılmış bir haberleşme vasıtasıdır. Türkler, ülkesini emniyette tutmak ve anî baskınları önlemek amacıyla erken haberleşmeyi sağlayan ateş kuleleri (kargular) inşa etmişlerdir.⁵ Anadolu’nun pek çok yerinde hâlâ kalıntılarına rastladığımız, birbirlerini göreceğ şekilde belli aralıklarla inşa edilen kalelerde de herhangi bir tehlike durumunda ateş yakıldığı, yakılan ateşin miktarı ve dumanın şeklinin çeşitli anlamlara geldiği bilinmektedir.

Klasik Türk şiirinde, ateş ve dumanın haberleşme vasıtası olarak kullanılmasına çeşitli şekillerde yer verildiği görülmektedir. 15. yüzyılın önemli şairlerinden olan Necâtî, aşkından dolayı ah ve figan etmekte olduğunu, bu âhların da gece ateş şulesi gündüzleri ise duman şeklinde aşkını halka âşikâr ettiğini dile getirmektedir:

Halk-ı ‘âlem aşkıımı âh u figânımdan duyar

Gece âteş şu ‘lesi gündüz duhânımdan duyar

Necâtî Bey (G 97/1)⁶

2 Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara, Aydın Kitabevi, 2005, s. 49.

3 Nimet Yıldırım, *Fars Mitolojisi Sözlüğü*, İstanbul, Kabalcı Yayınevi, Kasım 2008, s. 95.

4 Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi*, II. Cilt, Ankara, TTK Yayınları, 1995, s. 497.

5 İbrahim Kafesoğlu, *Türk Millî Kültürü*, İstanbul, Ötüken Yayınları, Ekim 2011, s. 276.

6 Ali Nihad Tarlan, *Necâtî Beg Divanı*, İstanbul, MEB Yayınları, 1963, s. 204.

Resim 1 - Dumanla haberleşme⁷

Gece yakılan ateş saçtığı aydınlık ile karanlıkta göremediklerimizi görmemize imkân tanır. Edirneli Nazmî'nin gönlündeki aşkın ortaya çıkmasını sağlayan da çektiği âhların ateşi olmuştur:

Hâlet-i aşkın delilidir bu âh-ı âteşin

Gün gibi rûşendir onunla ona isbâtımız

Edirneli Nazmî (G 2592/2)⁸

Dilde şevk-i mihri olduğuna ol mâhın benim

Âteş-i âhumdurur gün gibi bir rûşen delil

Edirneli Nazmî (G 4034/2)⁹

Görüldüğü gibi aşka tutulan kişi bu derdinden dolayı ateşli ahlar çekmekte ve bu ahlar onun âşık olduğunu haber vermektedir. Aşağıdaki

7 (Çevrimiçi) <http://www.msxllabs.org/forum/iletisim-bilimleri/160690-dumanla-haberlesme.html> 25.04.2013

8 Sibel Üst, *Edirneli Nazmî Divânı (İnceleme-Metin)*, T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü 3364 Kültür Eserleri 504, 2012, (Çevrimiçi) <http://ekitap.kulturuzturizm.gov.tr/dosya/1-292426/h/edirneli-nazmi-divanisayfa19903981.pdf> 09.04.2013, s. 2698.

9 Sibel Üst, *age.*, s. 4116.

beyitte de aşk ile ateş arasında bir benzerlik kuran Edirneli Nazmî, kimin gönlünde aşk varsa, tıpkı ateşin saçtığı ışıkla kendini belli etmesi gibi, onu gizleyemeyeceğini söylemektedir:

Ola şol dilde kim bir aşk olur ol gün gibi rûşen

Ki zirâ hergiz olmaz kanda olursa nihân âteş

Edirneli Nazmî (G 2791/ 2)¹⁰

Duman yükselerek göğe ulaşır ve yükseldikçe daha uzak bölgelerden görülerek oradaki insanlarla irtibata geçilmesini sağlar. Usûlî, âh ateşinin dumanını gök kubbeye kadar ulaştırmıştır; fakat cahiller hâlâ onun içindeki ateşten (aşktan) haberdar olamamışlardır:

Kubbe-i çarha alemler dikdi âhım âteşi

Almadı sûz-ı derûnumdan haber nâdân henûz

Usûlî (G 39/9)¹¹

Gökyüzüne ulaşan dumanın görülmesi ister istemez insanların dikkatini dumanın kaynağına yani ateşin yandığı noktaya çekecektir. Bu yüzden Molla Aşkî, sevgilinin aşkını gönülde saklayamamaktan şikâyetçidir. Çünkü aşk acısıyla çektiği âhların ateşi, dumanıyla âşığın hâlini halka haber vermektedir:

Nâr-ı gamun gönülde kaçan olısar nihân

Çünkü zebâne çekdi duhândan haber verir

Molla Aşkî (G 38/4)¹²

Rezmî de aynı dertten muzdariptir:

Nice ketm edeyim sûz-ı derûnum nev-cevânımdan

Duyar âh etdiğimce hâlimi dūd-ı dehânımdan

Rezmî (G 389/1)¹³

10 Sibel Üst, *age.*, s. 2889.

11 Mustafa İsen, *Usûlî Divanı*, Ankara, Akçağ Yayınları, 1990, s. 135.

12 Ahmet Atillâ Şentürk-Nurcan Boşdurmaz, *Molla Aşkî Divânı*, İstanbul, YKY, Ocak 2012, s. 442.

13 Mehmet Gürbüz, *Rezmî Divanı*, Danışman: Filiz Kılıç, Gazi Üniversitesi SBE, Ankara 2005.

Edirneli Nazmî, “ateş olmayan yerden duman çıkmaz” atasözünü de hatırlatarak gönlünden gelen yakıcı ahlara şaşılmaması gerektiğini çünkü gönlünde ateş (aşk) olduğunu söylemektedir:

Dem-be-dem dilden gelirse tan mıdır göynüklü âh

Âteş olan yerden elbette çıkar dūd-ı siyâh

Edirneli Nazmî (G 5645/1)¹⁴

Şairlerimiz kimi zaman da dumanı sevgiliyle haberleşme vasıtası olarak kullanmışlardır. Aşağıdaki beyitte âşık-rakib çekişmesine yer veren Hâletî, rakibin sevgiliye güvercinle haber göndermesine karşı gönlünden çıkan âhın dumanını bulut yapıp, bu yolla sevgiliyle haberleşmeyi ummaktadır:

“Düşman salarsa yâra kebûterle nâmesin

Ben de duhân-ı âh-ı dilim eylerim sehâb

Hâletî (G 60/3)”¹⁵

Zâtî ise sevgilisi ile haberleşebilmek için gönlünde ateş (aşk) yaktadır. Aşk ateşiyle çektiği ahlarn dumanını güvercin yaparak sevgiliye göndermeyi hayal etmektedir:

Derûnum od tutubdurur sana haber uçurmağa

Duhân-ı âhı yine gök hamâm idem gibi gelir

Zâtî (G 414/2)¹⁶

Sahhaf Rüşdî de sevgilisi ile haberleşebilmek için gönlünden çıkan ahlarn dumanını göndermek istemektedir:

‘Arz eyle dūd-ı âh-ı dilin sen de Rüşdiyâ

Mektûb-ı hatt-ı yâre cevâb istemez misin

Sahhaf Rüşdî (G 131/8)¹⁷

14 Sibel Üst, *age.*, s. 5605.

15 Neslihan İlknur Keskin, “Sosyal Hayatın 17.Yüzyıl Divân Şiirine Yansımaları Ve Anlam Çerçevesi”, Tez Danışmanı: Ahmet Mermer, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi SBE, Ankara 2009, s. 1119.

16 Ali Nihad Tarlan, *Zatî Divanı (Gazeller Kısmı: I. Cild)*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No: 1216, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1967, s. 414.

17 Hatice Ekici, “Sahhâf Rüşdî ve Divanı’nın Tenkitli Metni”, Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Abdülkerim Gülhan, Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi SBE, Balıkesir 2006, s. 217.

Divan şairleri şiirlerinde dumanla ilgili çeşitli benzetmelere de yer vermişlerdir. Ahının dumanı ile kara bahtı arasında renk yönünden bir bağlantı kuran Edirneli Nazmî, sevgiliden ayrı kalmakla güçsüz düştüğünü, her dem ah çektiğini, çektiği ahların dumanının ise sevgiliye kara bahtından haber verdiğini bildirir:

‘Âcizem hicrinde her dem dūd u âhımdan benim

Verir ol zîrâ haber baht-ı siyâhımdan benim

Edirneli Nazmî (Nzr 4421/1)¹⁸

Ahının dumanı ile kara yel, ağlamak ile tufan arasında bağlantı kurarak bir *leff ü neşr* örneği veren Necâtî ise halk arasında bilinen bir duruma yer verir: Karayel estiğinde, soğuk ve yağmurlu hava getirir. Dünya halkı şairin ağladığını ahının dumanından haber almıştır, çünkü herkesçe bilindiği gibi karayel estikçe yağmur yağar:

Dūd-ı âhımdan duyar ağladığım halk-ı cihân

Kara yel esdikce bilirler ki tûfân yagdırır

Necâtî Bey (G 149/3)¹⁹

Ele alınan beyitlerde şairlerin, ateş ve dumanın haberleşmedeki sembolik niteliklerini özellikle âşığın “ah”ına yükledikleri görülmektedir. Bu bakımdan âşığın ahı, âşığın sevgili yüzünden çektiklerini dile getirmede, âşığın hâlini insanlara aşikâr etmede ve sevgiliyle haberleşmeyi sağlamada bir vasıta olarak kullanılmıştır. Buradan hareketle, ateş ve dumanın geçmiş dönemlerde haberleşmeyi sağlamada nasıl bir rol oynadığını tam olarak bilmeden ve kadim kültürlere vâkıf olmadan şiirleri tam olarak idrak edebilmenin mümkün olmadığını söyleyebiliriz.

18 Sibel Üst, *age.*, s. 2369.

19 Ali Nihad Tarlan, *age.*, s. 236.